

ՎԱԶԳԵՆ Ա ՎԵՅԱՓԱՌԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆԸ (1988-1991ԹԹ.)**ԼԻԼԻԹ ՊՈՂՈՍՅԱՆ**

Երանաշնորհի Վազգեն Ա հայրապետը հայոց պատմության այն նվիրական դեմքերից է, ով սրբի համբավ ձեռք բերեց տակավին երկրային կյանքում, դարձավ կենդանի լեգենդ և խորհրդանիշ, Աստուծո անձանձիր պատգամախոս ու մշտավառ փարոս: Հայ ժողովրդի մեծագույն հովվապետների՝ Գրիգոր Լուսավորչի և Ներսես Մեծի, Սահակ Պարթևի, Հովհան Օձնեցու, Ներսես Աշտարակեցու ու Խրիմյան Հայրիկի և այլոց գահը ժառանգած արժանավոր հայորդին՝ 130-րդ հոգեւոյսներից, շուրջ 40-ամյա գահակալության ընթացքում (1955-1994) խիզախորեն ընդունեց «անհավատ ու աստվածամերժ ժամանակների» նետած նենգ մարտահրավերները, իր ժողովրդին գործազուրթ հոր պես վերստին առաջնորդեց դեպի ճշմարիտ հավատ, դեպի լույս եզերքներ ու միասնություն և խորապես նպաստեց հայության առջև ծառացած բախտորոշ ծրագրերի իրականացմանը: Ամենայն հայոց կաթողիկոս Վազգեն Ա-ի շուրջ 40-ամյա գահակալության ժամանակաշրջանն աննախադեպ հարուստ եղավ ներազգային և միջազգային հարաշարժ իրադարձություններով, որոնք իրենց անմիջական անդրադարձն ունեցան Մայր աթոռի ու Նրա գահակալի գործունեության վրա:

Վազգեն Ա Ամենայն հայոց կաթողիկոսն իր անգնահատելի ներդրումն է ունեցել թե՛ Արցախյան շարժման, թե՛ ազատամարտի և թե՛ Հայաստանի անկախության վերականգնման գործում: Դեռևս 1988 թ. փետրվարի 25-ին Նա Արցախը Սովետական Հայաստանին վերամիավորելու հարցով դիմել էր ԽՍՀՄ Նախագահ Միխայիլ Գորբոչովին¹: Նամակում խնդիր էր դրված Արցախը Ադրբեջանի կազմից դուրս գալու վերաբերյալ: Բացի վերոնշյալ նամակից Նա նույն խնդրով դիմել էր նաև Մոսկվայի և Համայն Ռուսիո պատրիարք Պիմենին՝ ակնկալելով խնդրի լուծում²: Իր ժողովրդի արդարացի պահանջները խորհրդային ղեկավարներին հասցնելու նպատակով Մոսկվայում նույն թվականի սեպտեմբերին Նա դիմեց հացադուլի՝ ակադեմիկոս Վիկտոր Համբարձումյանի, հրապարակագիր Չորի Բալայանի և այլոց հետ:

1988 թ. նոյեմբերի 26-ին Ամենայն հայոց հայրապետը նորից է դիմում ԽՍՀՄ Նախագահ Միխայիլ Գորբոչովին Կիրովաբադի՝ շուրջ քառասուն հազար հայերին ադրբեջանական իշխանությունների սպառնալիքից փրկելու հարցով³: Այս անգամ ևս Նա օգնություն էր ակնկալում Մոսկվայի և Համայն Ռուսիո պատրիարք Պիմենից, որպեսզի չկրկնվեր Սումգաիթում ամիսներ առաջ իրականացված հայերի եղեռնը⁴:

1989 թ., երբ Լեռնային Ղարաբաղի շուրջ ծավալված հակամարտությունը հասել էր գագաթնակետին, իսկ Մ. Գորբոչովի վարչակարգն օժանդակում էր թշնամիներին, Վազգեն կաթողիկոսը հայրապետական կոնդակով վավերացրեց և վերահաստատեց Արցախի թեմը, որը ադրբեջանական իշխանությունների ճնշումներով լուծարվել էր 1933 թվականին: Կաթողիկոսը թեմի առաջնորդ նշանակեց Պարզև Եպս. Մարտիրոսյանին, որի եռանդուն գործունեությամբ թեմը վերագարթնեց⁵: Պետք է արժևորել այդ իրադարձության իրական նշանակությունն

¹ Տե՛ս Վազգեն Ա Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց, Մայր Աթոռ սբ. Էջմիածնի տպարան, Էջմիածին, 2008, էջ 7:

² Տե՛ս նույն տեղում, Գործ N 444, փետրվարի 26, 1988::

³ Տե՛ս նույն տեղում, Գործ N 444, նոյեմբերի 26 1988 (ԽՍՀՄ Նախագահ Միխայիլ Գորբոչովին):

⁴ Տե՛ս նույն տեղում, Գործ N 444, նոյեմբերի 26 1988 թ. (Մոսկվայի և Համայն Ռուսիո պատրիարք Պիմենին):

⁵ Առաջնորդակիսող Շուշիի Ղազանեցոց Ս. Ամենափրկիչ եկեղեցին է: Թեմն ընդգրկում է ԼՂՀ տարածքը և ազատագրված հարակից հայկական պատմական շրջանները:

արցախյան գոյամարտում: Վազգեն Ա-ն իր բողոքի ծայրը բարձրացրեց նաև, երբ Ադրբեջանի հայաստյաց իշխանությունները փորձեցին վերստին փակել Արցախում վերաբացված Գանձասարի և Ամարասի պատմական վանքերը:

Արցախի սատարելու նպատակով հայոց եկեղեցին Վազգեն Ա կաթողիկոսի նախաձեռնությամբ եռանդուն գործունեություն է ծավալում արտերկրում, դիմում է միջազգային հեղինակավոր կրոնական կազմակերպություններին՝ եկեղեցիների համաշխարհային խորհրդին, Եվրոպայի եկեղեցիների կոնֆերանսին, տարբեր պետությունների ղեկավարներին՝ խնդրելով տնտեսական աջակցություն ցուցաբերել շրջափակման մեջ գտնվող Լեռնային Ղարաբաղին ու Հայաստանին¹: Չնայած բարդ ու լարված իրավիճակին՝ հանրապետության նորընտիր իշխանությունների հետ միասին հայոց եկեղեցին, ի դեմս Ամենայն հայոց Վեհափառի, իր մասնակցությունը բերեց պետական-հասարակական կարգը բարեփոխելու քաղաքականությանը:

Վազգեն Ա-ն մի առանձին ջերմությամբ օրհնեց Հայաստանի անկախության վերականգնումը 1991թ. սեպտեմբերի 21-ին, ինչպես նաև Արցախյան ազատամարտի հայ զորականներին:

Իր գահակալության վերջին տարիներին ազգի հոգևոր կարիքները բավարարելու համար՝ Վազգեն Ա-ն անցավ հոգևորականների պատրաստման անհետաձգելի գործին: Կարծես, երկրորդ ծնունդ ապրեց Հոգևոր ճեմարանը, Վազգեն Ա-ի օրհնությամբ և Արարատյան Հայրապետական թեմի առաջնորդական փոխանորդ Գարեգին արք. Ներսիսյանի (հետագայում՝ Գարեգին Բ Ամենայն հայոց կաթողիկոս) նախաձեռնությամբ Սևակի թերակղզում 1990 թ. բացվեց հոգևոր դպրանոց, որը Վազգեն Ա-ի վախճանից հետո՝ 1994 թ., ի պատիվ Նրա՝ անվանվեց Վազգենյան Հոգևոր Դպրանոց²: Վազգենյան դպրանոցը մինչ օրս իր հիմնադրի օրհնությամբ իրականացնում է նորանոր արժանավոր հոգևորականների պատրաստության իր ծրագիրը: Հանրապետությունում հայ եկեղեցու ծառայությունն ավելի լավ կազմակերպելու համար Նրա տնօրինությամբ Արարատյան հայրապետական և Շիրակի թեմերի կողքին հանրապետության տարածքում ստեղծվեցին Սյունիքի և Գուգարքի թեմերը:

Իր 40-ամյա գահակալության տարիներին Վազգեն Ա-ն կատարել է մյուռնոսօրինեքի վեց արարողություն³, որոնք ազգային-եկեղեցական տոնախմբությունների, մայր հայրենիքի շուրջ աշխարհասփյուռ հայության համախմբման կարևոր իրադարձությունների էին վերածվել: Վազգեն Ա կաթողիկոսն իր կյանքի մայրամուտին կատարեց վերջին՝ վեցերորդ մյուռնոսօրինեքը, Հայաստանի անկախության հռչակումից հաշված օրեր անց՝ 1991 թվականի սեպտեմբերի 29-ին, և դա անվանվեց Վանքախության մյուռնոս՝ հաստատ հավատալով, որ մյուռնոսի նման հայոց անկախ պետականությունը նույնպես կլինի հարատև: «Վանքախության մյուռնոսով» նա օծել է Մայր տաճարի ավագ խորանի

¹ Տե՛ս Մայր Աթոռ սուրբ Էջմիածնի արխիվ, Գործ N 346, 13 դեկտեմբերի 1988, Գործ N 346, 9 դեկտեմբերի 1988:

² Վազգենյան դպրանոցը գիշերօթիկ հնգամյա ուսումնական հոգևոր հաստատություն է, որի շրջանավարտները, ևս մեկ տարի ուսանելով Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնի հոգևոր ճեմարանում, անցնում են եկեղեցական լիարժեք սպասավորության: Դպրանոց կարող են ընդունվել միջնակարգ կրթությամբ երիտասարդները՝ հանձնելով ընդունելության քննությունները: Ստուգվում են նաև դիմորդների երաժշտական ընդունակությունները:

³ 1926 թ. մյուռնոսօրինություն էր կատարել Գևորգ Ե Սուրենյանց կաթողիկոսը: Զսանութ տարի անց՝ 1954 թ. ապրիլի 21-ին, իր կոնդակով Գևորգ Զ Շոթթեջյան կաթողիկոսը պատրաստվում էր վերստին կատարելու մյուռնոսօրինեք, սակայն վերահաս մահվան պատճառով չհասցրեց: Զսանիկը տարվա ընդմիջումից հետո այն վիճակված էր իրագործելու Վազգեն Ա-ին՝ 1955-ի հոկտեմբերի 8-ին:

«Տիրամայրը մանկան հետ» պատկերը՝ այն անվանելով Անկախության Տիրամայր¹: Սրբազան արարողության ժամանակ Վեհափառ Հայրապետը պատգամել է. «Հայրեր, հոգևոր զավակներ՝ Մեր. այս սրբազան մյուռնով միացե՛ք, եղբայրացե՛ք, եղե՛ք մե՛կ կամք, եղե՛ք մե՛կ ուրախություն, եղե՛ք մե՛կ ցավ: Եղե՛ք մե՛կ ազգ, մե՛կ ընտանիք, մե՛կ ժառանգած երդում և հավատացե՛ք մեր այս մի բուռ հայրենի հողին ու նրա գալիքին՝ սուրբգրային Արարատի հայացքի տակ, սուրբ Էջմիածնի օրհնության ներքո»²:

Իր ազգային-եկեղեցական և հասարակական նվիրյալ գործունեության համար Վազգեն Ա-ն ընտրվել է ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի պատվավոր անդամ (1991թ. ապրիլի 30): Այդ փաստը հավաստող վկայագիրը կաթողիկոսին հանձնվել է նույն թվականի հուլիսի 21-ին³:

Հայաստանի անկախության հանրաքվեի վավերագիրը կնքվել է նրա կողմից, որով իրենց առաքելությունն ստանձնեցին ՀՀ առաջին նախագահը և խորհրդարանը: Այսպես, հայրենիքին ու ազգին իր անգին և ամբողջական նվիրումի համար Վազգեն Ա Ամենայն հայոց կաթողիկոսը պատմության մեջ եղավ առաջին անհատը, որն արժանացավ «Հայաստանի ազգային հերոս» բարձրագույն կոչման և «Հայրենիք» պետական բարձրագույն շքանշանին (1994թ. հուլիսի 29), որոնք 1994 թ. ՀՀ առաջին նախագահ Լևոն Տեր-Պետրոսյանն անձամբ հանձնեց ծերունագարդ հայրապետին՝ նրա աջը համբուրելով⁴:

Վազգեն Ա Ամենայն հայոց կաթողիկոսը վախճանվեց 1994 թ. օգոստոսի 18-ին՝ Էջմիածնում:

Վազգեն Ա Պալճյան Ամենայն հայոց կաթողիկոսի գահակալությամբ մի նոր, մնայուն էջ բացվեց մեր եկեղեցու դարավոր պատմության մեջ: Վեհափառն իր հայրենաշեն գործունեությամբ և հայրենասիրական զգացումներով դարձավ համազգային հեղինակություն՝ վայելելով բոլորի անխառն սերն ու համակրանքը:

Լիլիթ Պողոսյան **ՎԱԶԳԵՆ Ա ՎԵՅԱՓՈԱԸ ԵՎ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՆԿԱԽԱՅՈՒՄԸ**

Բանալի բառեր՝ կաթողիկոս, պետականություն, անկախություն, խաղաղություն

Հոգվածը նվիրված է Վազգեն Ա Պալճյան Ամենայն հայոց կաթողիկոսի գործունեությանը և Հայաստանի անկախացմանը: Հայ ժողովրդի մեծագույն հովվապետների՝ Գրիգոր Լուսավորչի, Ներսես Մեծի, Սահակ Պարթևի, Հովհան Օձնեցու, Ներսես Աշտարակեցու, Խրիմյան Հայրիկի և այլոց գահը ժառանգած արժանավոր 130-րդ հայորդին՝ խիզախորեն ընդունեց «անհավատ ու աստվածամերժ ժամանակների» նետած նենգ մարտահրավերները, իր ժողովրդին

¹ Վազգեն Ա Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց, էջ 8-9:

² Վազգեն Ա, Երկերի ժողովածու, Զարոգներ և խոսքեր, հատոր Բ, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին, 2017, էջ 323:

³ Էջմիածին, 1994, սեպտեմբեր-հոկտեմբեր, էջ 111:

⁴ 28 հուլիսի 1994 թ. ՀՀ Կառավարության որոշումը Ամենայն հայոց կաթողիկոս Վազգեն Առաջինին «Հայաստանի ազգային հերոս» Հայաստանի Հանրապետության բարձրագույն կոչում շնորհելու միջնորդություն հարուցելու մասին Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը որոշում է: Հաշվի առնելով ազգային և հոգևոր արժեքների պահպանության ու զարգացման գործում Ամենայն հայոց կաթողիկոս Ն. Ս. Օ. Ս. Վազգեն Առաջինի դրսևորած անձնուրաց նվիրումը և մատուցած բացառիկ ծառայությունները, միջնորդել Հայաստանի Հանրապետության նախագահին Ամենայն հայոց կաթողիկոս Ն. Ս. Օ. Ս. Վազգեն Առաջինին «Հայաստանի Ազգային հերոս» Հայաստանի Հանրապետության բարձրագույն կոչում շնորհելու համար: ՀՀ վարչապետ Զ. Բազումյան, ՀՀ կառավարության գործերի կառավարիչ Ա. Խաչատրյան: ՀԱԱ, Ֆ. 113, ց. 171, գ. 334, թ. 1: Մեքենագիր:

վերստին առաջնորդեց դեպի ճշմարիտ լույս՝ խորապես նպաստելով հայության առջև ծառացած բախտորոշ խնդիրների լուծմանը: Զանի որ Ամենայն հայոց կաթողիկոս Վազգեն Ա գահակալության ժամանակաշրջանն անսխադեպ հարուստ եղավ ներազգային և միջազգային հարաշարժ իրադարձություններով, որոնք իրենց անմիջական անդրադարձն ունեցան Մայր աթոռի ու նրա գահակալի գործունեության վրա, ապա զանց չեն առնվել նաև համապատասխան անցուդարձերի վերլուծություններն ու գնահատումները:

Lilit Poghosyan

HIS HOLINESS VAZGEN I AND ARMENIAN'S INDEPENDENCE

Key words: *Catholicos, statehood, independence, peace*

The topic of the article is dedicated to the life and activity of Vazgen I Palchyan, the 130th Catholicos of All Armenians and the independence of Armenia. The deserved Armenian Vazgen Palchyan inherited the throne of the Pontiffs such as St. Gregory the Illuminator and Nerses the Great, Sahak Partev, Hovhan Odzetsi, Nerses Ashtaraketsi, Mkrtich Khrimyan (Khrimyan Hayrik) and others. He bravely accepted the insidious challenges of "unbelieving and irreligious times" existing during that period. He led his nation to the true belief like a merciful father and also contributed to the realization of the fatal program arisen. As the period of the enthronement of Catholicos of All Armenians Vazgen I was rich in national and international events effecting the activity of the Cathedral and also the Catholicos, the events mentioned were also analysed.

Лилит Погосян

ЕГО СВЯТЕЙШЕСТВО ВАЗГЕН I И НЕЗАВИСИМОСТЬ АРМЕНИИ

Ключевые слова: *Католикос, государственность, независимость, мир*

Статья посвящается деятельности Католикоса Всех Армян Вазгена I Палчяна и независимости Армении. Блаженной памяти достойнейший армянин, 130-ый из тех, кто унаследовал престол величайших пастырей армянского народа: Григора Лусаворича (Просветителя) и Нерсеса Великого, Саака Партева, Ована Одзнеци, Нерсеса Аштаракети, Хримяна Айрика и других, отважно принял коварный вызов, брошенный временем безверия и безбожия, и, подобно сердобольному отцу, вновь повел свой народ к истинной вере, к обители света и единению, в значительной мере способствуя осуществлению судьбоносных программ армянского народа. Поскольку период пребывания на престоле Верховного Патриарха и Католикоса Всех Армян Вазгена I-го был отмечен беспрецедентным количеством внутринациональных и международных событий, оставивших непосредственное воздействие на деятельность Первопрестола и главы церкви, были проанализированы также указанные события.